

Володимир ПОЛІЩУК

**ПРО ЯКЕ БУДИЩЕ
ПИСАВ ШЕВЧЕНКО
В «ПРОГУЛКЕ...»?**

Незадовго до великого Шевченкового ювілею, під час «прямоєфірної» тематичної програми на черкаському радіо «Рось» до автора цих рядків зателефонувала слухачка з Лисянщини й почала емоційно і схвильовано переконувала, що саме про її село Будище, котре в Лисянському районі на Черкащині, писав Тарас Шевченко у своїй повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали», а не про село Будище, яке розташоване поруч із Шевченковими Моринцями у Звенигородському районі – оте саме хрестоматійно відоме зі шкільної парти – з паном Енгельгардтом, малюванням козака Платова й різками. Тією слухачкою була Валентина Іванівна Трохименко, жителька Будищ, зовсім не гуманітарій (тим паче – не філолог) за освітою, але, як виявилось, людина енергійна, вельми небайдужа, залюблена в рідне село і рідний край. Власне, такі люди бережуть і відроджують нашу історію, культуру, духовність. Ми налагодили контакти й почали з'ясовувати проблему, достатньо цікаву і важливу в шевченкознавстві, адже все, що стосується Тараса Шевченка, його біографії і творчості, є важливим.

Наші «слідчі дії» розпочалися з того, що В. І. Трохименко надіслала невеликий матеріал, який вона опублікувала в лисянському краєзнавчому збірникові кілька років тому – «Перебування Великого Кобзаря в лисянських Будищах». Цей загалом вельми цінний фактологією матеріал практично не привернув нічийої уваги. А тим часом у ньому авторка подавала цілком нову інформацію про Шевченка, фактично заперечувала па-

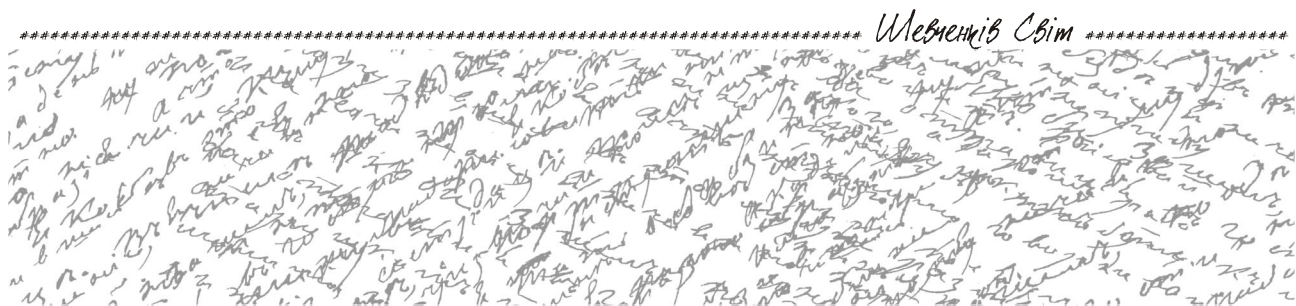

нівні й досі академічні відомості по один зі штрихів Шевченкової біографії і творчості. Про «академічні відомості» пишу не випадково, адже і в «Шевченківському словнику» 1976 р. (т. 1, с. 89), і в найновішій «Шевченківській енциклопедії» 2012 р. (т. 1, с. 523-524) стверджується, що згадане в «Прогулке...» Будище (російськомовна множинна форма – «Будища») розташоване в нинішньому Звенигородському районі). Такого ж змісту інформацію подано і в коментарях до видання «Прогулки» в найновішому 12-томнику творів Т. Шевченка (т.4, с. 567). Вибірково цитую з «ШЕ»: «Будище – село Звенигородського пов. Київ. губ., тепер Звенигородського р-ну Черкас. обл.... Шевченко жив у Б. орієнтовно між листоп. 1828 і поч. берез. 1829, коли його забрали до поміщицького двору п. Ангельгардта і зробили «козачком». Б. не раз згадано в повісті «Прогулка с удовольствие и не без морали» та поемі «Гайдамаки». Далі йде інформація про збережений будинок Ангельгардта, про дуби, в яких, за переказами, Шевченко ховав малюнки, про відкрите в селі погруддя славетного земляка 1989 року. Є тут і посилання на відому працю Лаврентія Похилевича «Сказания о населенных местностях Киевской губернии» (перевидання 2009 р.). Із неї взято інформацію про Будище на Звенигородщині з відповідними вказівками на розташування села, відстані до крупніших центрів, наявність церкви та їхню стислу історію (див.: Похелевич, с. 322). Але чомусь авторка відомого нарису в «ШЕ» Ольга Дмитренко не звернула увагу на с. 321 книги Л. Похелевича, де вміщено відомості про «Лисянські Будища» з тією ж просторовою та історичною інформацією. Нам тут цікавий кілометраж, оскільки й Т. Шевченко в «Прогулке» ним достатньо чітко оперує.

Так ось, про лисянське Будище Л. Похилевич пише – «село при реке Тикиче, в 4-х верстах ниже местечка Лысянки и в таком же расстоянии от села Шестеринец, ниже по реке лежащих. Называется Лысянскими Будищами» (с. 321). А про Будище на Звенигородщині: «село в десяти верстах от города Звенигородки на большой дороге в Каневском уезде...» (с. 322). Уточнюємо з незначним заокругленням, що верста – це відстань у 1067 метрів, а також зазначимо, що відстань між згаданими двома селами з однойменною назвою близько 6 – 7 кілометрів (якщо «по прямій») і трохи більше 10 – 12 кілометрів теперішньою асфальтковою. Якщо ж додати ще близько 2 – 3 кілометрів відстані між Лисянкою та лисянським Будищем, то відповідно збільшиться й відстань між Лисянкою та Будищем звенигородським. Ці деталі в нашій розмові важливі.

Наприкінці березня 2014 року я разом із В. І. Трохименко відвідав усі названі місця, маючи в руках і текст Шевченкової «Прогулки...». Звісно, через півторасти літ описана в повісті топографія видимо змінилася (написання твору дослідниці відносять до періоду 1855 – 1858 р., а описані в ньому події – до другої подорожі Шевченка Україною в 1845 – 47 рр.), але деякі «сліди» лишилися. До речі, був я на Лисянщині майже в ту ж пору, яку описує Шевченко в повісті – «в начале или в половине апреля, не помню хорошенько» [т. 4, с. 208].

Задумавши «встертить нашу прекрасную украинскую весну где-нибудь подалее от города», Шевченко обирає рідні краї, особу «отставного гусара», який «прозябал... в самом живописном украинском уголке Киевской губернии, верстах в трех от местечка Лысянки» (курсив мій – В.П.) [Там само]. Отже, маємо першу вказівку на лисянське Будище. У розділі ж п'ятому вояжер-оповідач (власне, Тарас Шевченко), доїхавши з Києва до Лисянки, мовить: «Так как конец

моего путешествия был уже очень не в далеком расстоянии, – не принимая, разумеется, в расчет грязь и полуверстовую греблю, – то я и рассудил, что лучше немного отдохнуть в Лысянке и потом уже пуститься дальше. До Будищ, т.е. до резиденции моего родича, оставалось *версты две, не более*» (курсив мій – В.П.) [к. 4, с. 227]. Ще одна чітка типографічна визначеність. Правда, надалі Шевченко описує подорож через майже непролазну від болота греблю, яку во-яжери долали довго, але то вже дещо інше питання.

Шевченко описує, що, зав'язнувши на греблі «по самые уши в грязи», мусив певним чином «рятуватися»: «Я вскарабкался кое-как с телеги на близ стоящую развесистую вербу, потом спустился на землю и сторонкой, выделявая через лужи антраша, перебрался через греблю и, немного отдохнувши, поднялся на гору и у памятника на жидовском кладбище расположился отдохнуть. Лысянка передо мною как на ладони красовалась» [т. 4, с. 228].

Погляньмо на ті місця нині. Звісно, сумновідомої заболоченої греблі через Гнилий Тікич не лишилося, але місце, де вона була, можна вгадати за залишками старого єврейського цвинтаря, на якому й донині збереглося кілька надмогильних плит. В. І. Трохименко розповіла, що плит і пам'ятників іще донедавна було чимало, та коли жителі почали їх розбирати, місцева єврейська громада перенесла більшість пам'яток у Звенигородку. А Лисянка з цвинтарного пагорба й донині відкривається, як на долоні. До речі, з того пагорба добре видно й устатковану криницю, з якої, за переказами, юний Тарас набирив воду.

В. І. Трохименко зауважила, що Шевченко в «Прогулке...» сам розрізняє лисянське та звенигородське Будище, і справді, читаємо в повісті: «А любознательный Трохим сообщал мне свои топографические сведения [о] представляющейся перед нами местности. Он сообщил мне, что это не просто пруд, а речка, называемая Гнилой Тикич, и что село называется не просто Будища, а Гнилые Будища, а такие, просто Будища, находятся за Шестеринцами. Трохим соврал: за селом Майдановкою просто Будища (тобто – Будище на Звенигородщині – В. П.) находятся, а не Шестеринцами. У меня эта местность крепко засела в памяти. Я изучил ее еще тогда, когда ходил искать себе маляра-учителя и нашел его в персоне отца диакона Ефрема...» [т.4, с. 242]. Валентина Іванівна пояснила, що її Будище, тобто те, яке Шевченко називає Гнилыми Будищами, мало колись й іншу назву – Ходачки, бо містилося на болотах, і селом часом проїхати не можна було, хіба що пішки (ходом) пройти. Оця сама назва села – Ходачки, здається, дає ключик для розгадки, про яке саме Будище йдеться в топонімічній легенді «Будище» [Див.: Легенди і перекази. – К., 1985. – с. 100]: «Село спочатку називалось чи Ходачки, чи Кодачки. По шляху до Лисянки (певно, тут мало бути слово «Лисянки» – В.П.) Шевченко зупинився тут перепочити. Село було бідне і мале (хат з десятків). Селяни почали жалітися на своє тяжке життя. «Злидні заїдають нас», – хитали головами діди. Поет слухав. Чоло його хмурнішало. І йому захотілося вселити цим людям віру в щасливе прийдешнє. Прощаючись, він їм сказав: «Буде ще і на вашій вулиці свято». Народ і чекав цього «свята». А слова «буде ще» переніс на назву села».

Послуговуючись текстом Шевченківської повісті, В. І. Трохименко показала мені й убрані в камінь залишки колишнього млина на Гнилому Тікичі (Шевченко пише про «прочно устроенную плотину с двумя небольшими, соломой крытыми

мельницями... [т. 4, с. 248], і «кривую, неправильную улицу», яка вела в село від залишків млина, й саме село («Село хоть куда...»), так любовно описане Шевченком [див: с. 247 – 248], і фундамент, який був основою «так называемого флигеля» з квартирою №1, у котрій мешкав Тарас Григорович. Від церкви, яку теж описав Шевченко («Самая обыкновенная церковь, но теперь она показала мне необыкновенно грациозною. Солнечные лучи трепетали розовым огнем на ее круглых оболонках и осьмиугольных, бляхою крытых куполах» [т. 4, с. 247]), лишилися тільки двері, використані в пізнішій споруді, бо саму церкву «войовничі безбожники» зруйнували на початку 1930-х років.

Саме невеличке лисянське Будище розташоване в долині Гнилого Тікича й обрамлене високими пагорбами від сусідніх сіл – Орлів і Почапинець. Саме на ті пагорби піднімався Шевченко, аби змалювати дивовижні краєвиди, які відкривалися йому і які так майстерно він описав у повісті [див.: т. 4, с.с. 252 – 253, 258 – 259]: «Я глаз не мог отвести от этого импровизированного освещения. Мне казалось, что я вижу на бесконечном горизонте и Звенигородку, и Тальне, и даже самую Умань» [с. 258]. До речі, В. І. Трохименко сама захоплюється фотографуванням і показала мені низку світлин із чудовими краєвидами неба й доквілля.

Якщо ідентифікувати вояжера-оповідача «Прогулки...» з Шевченком, то можна задаватися питанням, які ж саме картини та які вірші він написав, мешкаючи в Будищі на Лисянщині, адже про це в тексті твору мовиться кількаразово. Але це вже питання трохи іншої площини.

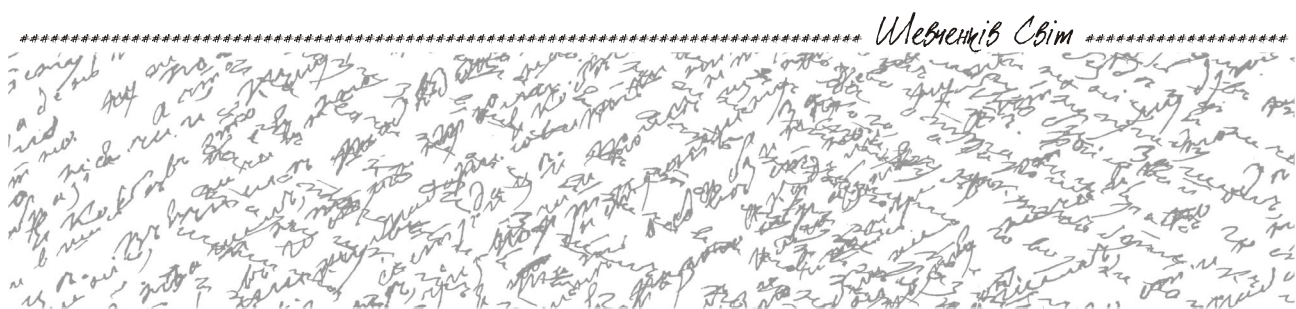
Отже, в повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» Тарас Шевченко писав таки ж про лисянське Будище, а не про однойменне Звенигородське. І це село з повним правом необхідно внести до «реєстру» місць, де перебував Тарас Григорович, а також подати відповідну інформацію про це село в шевченкознавчих джерелах.

Самі ж мешканці Будища з наполегливої ініціативи Валентини Іванівни, інших небайдужих односельців не стали чекати якихось офіційних визнань «шевченківського статусу», а зібрали кошти і до 200-річного ювілею Генія відкрили в селі дуже симпатичне погруддя Тараса Шевченка, на постаменті якого викарбувано такий текст:

*Ти тут ходив і тут творив,
Ти змалював наш рідний край,
Як справжній рай.
200 років
Вдячні земляки – Великому Кобзареві.*

Велику допомогу і в придбанні та встановленні пам'ятника, і в інших «шевченківських» справах у Будищі надав місцевий патріот-благодійник Олег Васильович Пархомчук.

Але й це ще не все щодо лисянського «шевченківського» Будища. Валентина Іванівна Трохименко показала ще одне диво природи, яке, за її аргументованими переконаннями, надихнуло Шевченка чи «підказало» йому створення знаного вірша «Тече вода з-під явора». Так, саме в цьому селі я побачив могутнє дерево, з-під кореня якого витікає струмок води (у науці це дерево зветься «тополя біла», а в народі – «явір»). Жителі відгородили його від дороги, з іншого від

дерева боку, каменем уклали схил, аби земля звідти не осувалася до джерела, почали впорядковувати навколишню територію.

Цілком імовірно, що наприкінці життя, а поезію цю написано в Петербурзі 7 листопада 1860 року, Тарас Шевченко згадав Україну й той епізод, коли він був у «лисянських Будищах» і побачив те диво природи, так лірично відтворене в поезії.

P.S.: На Черкащині є три села з назвою «Будище». Крім двох названих вище, є ще село Будище Черкаського району. Воно розташоване на дорозі між Черкасами й селом Мошни. Цілком імовірно, що і в цьому селі бував чи принаймні проходив його Тарас Шевченко в 1859 році, в останній свій приїзд в Україну. Коли його було заарештовано й етаповано з Мошен до Черкас, то шлях цей міг пролягати, здається, тільки через Будище...

